

Δύο παράμετροι στην κατανόηση και αντίληψη του Θεού

Ορθοδοξία / Θεολογία

Ιωάννης Μέγεντορφ, Θεολόγος - Κοσμήτορας του Θεολογικού Σεμιναρίου του Αγίου Βλαδίμηρου

Η νέα πραγματικότητα που η Ενσάρκωση του Λόγου προσέφερε στον κόσμο και η οποία υφίσταται και ενεργεί εντός της Εκκλησίας μέσα από την επενέργεια του Αγίου Πνεύματος, δεν είναι μια απλή συσσώρευση γνώσεων, αλλά μια Καινή Ζωή. Είναι μια μεταμόρφωση, μια αλλοίωση της ύπαρξής μας. Δεν την επιτυγχάνουμε απλώς με την ανάγνωση του Λόγου του Θεού ή μέσα από τη γνώση των δογμάτων, αλλά θνήσκοντες και ανιστάμενοι ομού με τον Χριστό στο Άγιο Βάπτισμα, λαμβάνοντας τη σφραγίδα του Πνεύματος κατά το Χρίσμα, γενόμενοι μέλη αυτού του ιδίου του Σώματος του Χριστού στη Θεία Ευχαριστία και τέλος προκόποντας σε ολοένα μεγαλύτερη θεία γνώση, έως ότου «... θα γίνουμε ώριμοι και θα φτάσουμε στην τελειότητα που μέτρο της είναι ο Χριστός» (Εφ. δ' 13). Η μυστηριακή αυτή φύση της όντως ζωής εν Αγίω Πνεύματι προϋποθέτει την ύπαρξη μιας ορατής, απτής Εκκλησίας με μια ιεραρχία που κατέχει χάρη για ειδικά λειτουργήματα και διδαχή, δηλώνει όμως επίσης ότι οι άγιοι είναι αυθεντικοί μάρτυρες της αληθινής παρουσίας του Θεού εν μέσω του λαού Του. Η Εκκλησία, δομημένη επάνω στην Ιεραρχία και τα μυστήρια, εκφράζει τη μονιμότητα και την αλήθεια της ενώσεως που επιτελέστηκε εν Χριστώ μεταξύ του ανθρώπινου και του θεϊκού. Η Ανάληψη του Ιησού δεν σημαίνει το τέλος της παρουσίας Του, αλλά σημαίνει ότι η ανθρώπινη φύση δοξάστηκε, και μάλιστα ότι τώρα έχει θεωθεί και καθίσει εις τα δεξιά του Πατρός.

Η ύπαρξη της Εκκλησίας και της μυστηριακής ζωής προϋποθέτει την Πεντηκοστή και την αποστολή του Αγίου Πνεύματος εκ του Πατρός προς την Εκκλησία. Το Πνεύμα οικοδομεί το Σώμα του Χριστού στην ιστορία, εκχέει τη χάρη στα Άγια Μυστήρια, εδραιώνει την Εκκλησία εν αληθεία και διασφαλίζει τη μονιμότητα και το αλάθητό της. Επενεργεί διά μέσου ποικίλων χαρισμάτων, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων της διδασκαλίας και της διαποίμανσης που αναλογούν και αρμόζουν στους επισκόπους, όμως δεν επιβάλλεται κατά τρόπο

μαγικό επάνω στην εσωτερική ελευθερία ενός εκάστου, η οποία συνιστά την κατεξοχήν βάση και ουσία του ανθρωπίνου προσώπου. Κάθε ένας από εμάς λαμβάνει μέσω της συμμετοχής στα μυστήρια τον σπόρο της αγιότητας, αλλά εναπόκειται σε εμάς ο σπόρος αυτός να καρπίσει. Η Εκκλησία ως «θεσμός» δεν αντιτάσσεται στην Εκκλησία ως γεγονός, η μια ωστόσο προϋποθέτει την άλλη, όπως και η Θεία Χάρις προϋποθέτει τις δικές μας προσωπικές προσπάθειες προκειμένου να καταστήσουμε αυτήν τελέσφορη. Από την εποχή των Πατέρων η Ορθόδοξη Εκκλησία πάντοτε υποστήριζε το δόγμα της συνεργείας, της συμπράξεως δηλαδή ανάμεσα στη Θεία Χάρη και την ελεύθερη βούληση του ανθρώπου στην πορεία του προς τον Θεό. Είμαστε όλοι άγιοι κατά χάριν, αλλά οφείλουμε να καταστούμε άγιοι μέσα από τις πράξεις μας και τη σύνολη ζωή και ύπαρξή μας.

Ο Θεός ως ουσία, ως Θεία Πρόνοια, ως Ενσάρκωση.

ως παρουσία στην Εκκλησία και ως έλευση και αποκάλυψή Του κατά τη συντέλεια των αιώνων, είναι το μοναδικό εκείνο Όν, το ένα Αντικείμενο γνώσης που γνωρίζουν οι άγιοι και που οι θεολόγοι ζητούν να εκφράσουν με τον λόγο στις κατά καιρούς διατυπώσεις τους. Δύο παράμετροι στην κατανόηση και αντίληψη του Θεού φαίνεται να είναι ιδιαίτερα σημαντικές, αν θέλει κανείς να καταλάβει την ορθόδοξη θεολογία ως όλον. Οι δύο αυτές παράμετροι -που πρωτοδιατυπώθηκαν φυσικά από τους Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας- είναι η απόλυτη υπερβατικότητα αφενός και η τριαδικότητα, με άλλα λόγια η φύση του Θείου Όντος ως προσώπου αφετέρου.

Η υπερβατικότητα του Θεού απορρέει κατά τρόπο λογικό από την αγιογραφική αναφορά περί δημιουργίας εκ του μηδενός. Τούτο είναι από τα ουσιαστικά γνωρίσματα μιας θρησκείας στηριζόμενης στη Βίβλο. Η Γραφή ξεκάθαρα βεβαιώνει ότι ο κόσμος δεν αποτελεί απόρροια του Θείου. ούτε αντανάκλαση της προϋπάρχουσας πραγματικότητας, και ακόμη λιγότερο μια προέκταση του Θείου Όντος ως αποτέλεσμα κάποιας φυσικής Του αναγκαιότητας. Ο Θεός, λέγει ο απόστολος Παύλος, αποκαλεί «τα μη όντα ως όντα» (Ρωμ. δ' 17). Ο κόσμος δεν υπήρχε πριν από τη θεία εντολή. αλλά άρχισε να υπάρχει. γεννώντας έτσι μια ποσοτική διάσταση που ονομάζεται «χρόνος». Οι Πατέρες βεβαιοτάτα και ομίλησαν περί «ιδεών» που ενυπήρχαν στον Θείο Νου πριν από τη δημιουργία του κόσμου, μα οι ιδέες αυτές υφίσταντο μονάχα εν δυνάμει και εν προθέσει• αυτός ήταν ο χαρακτήρας τους. Η εμφάνιση δημιουργηθέντων από το μηδέν όντων σημαίνει ότι τα όντα αυτά ανήκουν σε έναν τρόπο υπάρξεως και ουσίαν διαφορετικό από τον τρόπο υπάρξεως του Θεού, έναν τρόπο που από τους Πατέρες, αρχής γενομένης από τον άγιο Αθανάσιο, αποκαλείται η φυσική τάξη

πραγμάτων, που δημιουργήθηκε εκ θείας βουλήσεως και υφίσταται διά της θελήσεως του Θεού και μόνο. Μεταξύ Θεού και δημιουργηθέντος κόσμου δεν δύναται να υπάρχει «αλληλεξάρτηση», δύναται να υπάρχει μόνο απόλυτη «εξάρτηση» του δημιουργήματος από τον Δημιουργό.

Η άβυσσος ανάμεσα στο Απόλυτο Ον και τα σχετικά όντα, τον Αδημιούργητο και τα δημιουργήματα αποτελεί ζήτημα που διαρκώς επανέρχεται σε όλη την Καινή Διαθήκη, και είναι αυτό που οι χριστιανοί θεολόγοι και νηπτικοί εννοούν με τις έννοιες «υπερβατικότητα» και «απερινόητον» της Θείας Ουσίας. Τα δημιουργήματα δύναται να γνωρίζουν το ένα το άλλο, να αλληλογνωρίζονται, μα όταν τίθεται θέμα γνώσης του Θεού. εκεί συνθλίβονται, τρόπος του λέγειν, τόσο από την απόλυτη εξάρτησή τους από Αυτόν, όσο και από την κατ' ουσίαν μη ύπαρξή τους. Μόνη τους διέξοδος και καταφυγή είναι να υποστηρίξουν ότι ο Θεός δεν είναι εκείνο που τα ίδια αντιλαμβάνονται πως είναι, ότι Εκείνος δεν είναι όπως τα άλλα πλάσματα, πως καμία εικόνα ή κανένας λόγος δεν μπορεί να εκφράσει την Ουσία Του. Απερινόητος ως προς την ουσία Του, ο Θεός αποκάλυψε ωστόσο τον εαυτό Του ως Πατέρα, Υιό και Άγιο Πνεύμα: Ο Υιός έγινε άνθρωπος και το Πνεύμα κατήλθε επί της Εκκλησίας. Ο χριστιανικός Θεός επομένως δεν είναι ο «άγνωστος Θεός» που τιμάται από φιλοσόφους, αλλά ο ζων Θεός που αποκαλύπτεται και ενεργεί. Αυτό είναι και το νόημα του ορθοδόξου δόγματος περί των θείων ενεργειών, οι οποίες όμως διαφέρουν και διακρίνονται από την ακατάληπτη ουσία του Θεού, όπως διατύπωσε κατά τον 14ο αι. ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς. Η Παλαιά Διαθήκη έχει πολλά να πει για τη θεϊκή παρέμβαση στην ιστορία του Εκλεκτού Λαού. αλλά με τον Χριστιανισμό φθάνουμε πια στο πλήρωμα της θεϊκής επενέργειας και δράσης στην ιστορία: Ο Υιός του Θεού «... τα απαρνήθηκε όλα και πήρε μορφή δούλου- έγινε άνθρωπος, και όντας πραγματικός άνθρωπος ταπεινώθηκε θεληματικά υπακούοντας μέχρι θανάτου, και μάλιστα θανάτου σταυρικού» (Φιλ. β' 7-8). Εφεξής οι θείες ενέργειες επηρεάζουν όχι μόνο τον εξωτερικό άνθρωπο. αλλά αυτή καθ' αυτή η Πηγή των ενεργειών έχει προσλάβει ανθρώπινη φύση, η οποία έχει πλέον θεωθεί εν Ιησού Χριστώ. Δεν περιοριζόμαστε πια στην αναγνώριση της υπερβατικότητας και της παντοδυναμίας του Θεού, αλλά μπορούμε επίσης να δεχόμαστε τη σωτηρία που Εκείνος μας χαρίζει, και να αφομοιώνουμε τη Θεία Χάρη που Εκείνος μας παρέχει. Αυτό είναι που οι Πατέρες εννοούσαν με τον όρο «θέωση»: «... Αυτός [Χριστός] γαρ ενηθρώπησεν, ίνα ημείς θεοποιηθώμεν ...». Η θέωση αυτή συντελείται, όταν γινόμαστε μέλη του Σώματος του Χριστού, αλλά επίσης, και ιδιαιτέρως, με την έκχυση του Πνεύματος, όταν Αυτό αγγίζει κάθε έναν έκαστο των πιστών: «Οικονομία του Αγίου Πνεύματος» σημαίνει ακριβώς αυτό, ότι δηλαδή είμαστε σε θέση να κοινωνήσουμε της μίας και αληθινής θεωμένης ανθρώπινης φύσεως του Ιησού Χριστού καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας από τη στιγμή της Αναλήψεως έως και τη Δευτέρα Παρουσία: «...Ο

Θεός απέστειλε το Πνεύμα του Υιού του στις καρδιές μας, και αυτό φωνάζει: «Αββά, Πατέρα μου!»(Γαλ. δ´ 6).

Η έμφαση αυτή της νηπτικής και της εν γένει ορθοδόξου θεολογίας στην έννοια του «προσώπου» είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον τρόπο που οι Πατέρες ερμηνεύουν την υπερβατικότητα του Θεού· με άλλα λόγια, ο Θεός παραμένει απερινόητος ως προς τη μία ουσία Του, αλλά απεκάλυψε τον εαυτό Του ως Τριάδα Προσώπων. Ο Θεός της Γραφής επομένως γινώσκεται στον βαθμό που συνιστά μία ζώσα και δρώσα Θεότητα, τον Έναν εκείνο που απέστειλε τον Υιό Του για τη σωτηρία του κόσμου. Η συγκεκριμένη τούτη έμφαση στη σκέψη των ανατολικών Πατέρων τους διαφοροποιεί -δίχως ωστόσο να τους φέρνει σε αντιπαράθεση- από τον τρόπο που οι Λατίνοι αδερφοί τους προτιμούσαν να σκέφτονται και να αντιλαμβάνονται τον Θεό πρώτα ως μία ουσία και έπειτα μόνον ως Τριάδα. Οι δυο αυτές διαφορετικές στάσεις θα οδηγήσουν αργότερα σε δύο διαφορετικές σχολές θεολογίας γύρω από την τριαδικότητα του Θεού. Στη λατινική θεολογία τα θεία

Πρόσωπα θεωρούνται ως οι άπλες εσωτερικές σχέσεις της μίας ουσίας τής Θεότητας: Άρα, εφόσον για τους δυτικούς αυτή καθ' αυτή η ύπαρξη του Πνεύματος καθορίζεται και προσδιορίζεται από τις σχέσεις Του προς τον Πατέρα και τον Υιό. το δόγμα του filioque -ή αλλιώς της εκπόρευσης του Πνεύματος από τον Πατέρα και τον Υιό - καθίσταται μια λογική, δογματική αναγκαιότητα, μια και το Πνεύμα δεν μπορεί να λεχθεί ότι διακρίνεται από τον Υιό, αν δεν εκπορεύεται από Αυτόν. Οι ανατολικοί θεολόγοι από την άλλη παρέμειναν πιστοί στον παλαιό «τονισμό των τριών προσώπων» των Ελλήνων Πατέρων. Το δυτικό δόγμα του filioque τους φάνταζε συνεπώς ως ημι-Σαβελλιανισμός (για να χρησιμοποιήσουμε μια έκφραση του αγίου Φωτίου). Ομοούσιο με τον Πατέρα και τον Υιό, αφού εκπορεύεται εκ του Πατρός, του μόνου αιτίου της Θεότητας, το Άγιο Πνεύμα έχει τη δική Του ξεχωριστή ύπαρξη και το δικό Του προσωπικό ιδίωμα τόσο στην εσωτερική μεταξύ των τριών θεϊκών προσώπων ζωή. όσο και στο έργο της Θείας Οικονομίας για τη σωτηρία του ανθρώπου: Έργο του είναι η επίτευξη ενότητας του ανθρωπίνου γένους στο Σώμα του Χριστού, προσδίδοντας όμως στην ενότητα αυτή έναν δικό Του, προσωπικό και ως εκ τούτου διαφοροποιημένο χαρακτήρα. Στην Ορθόδοξη Εκκλησία όλες οι ακολουθίες ξεκινούν με μία ευχή προς το Άγιο Πνεύμα, ενώ με επίκληση του ονόματός Του τελεσιουργείται και το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας.

Και ενώ παραμένει στην ουσία Του απολύτως υπερβατικός και απερινόητος, ο Θεός απεκάλυψε Εαυτόν εν Ιησού Χριστώ.«γιατί μόνο στο Χριστό κατοικεί σωματικά όλη η θεότητα» (Κολ. β' 9). Κατά τον τρόπο αυτό η όντως Ζωή. που απορρέει από τον Θεό, μεταδόθηκε στον άνθρωπο, ο οποίος έως τότε και από την αποστασία του Αδάμ και εξής υπόκειτο στον θάνατο, σε ένα είδος κληρονομικής, κοσμικής φθοράς, τη συνέπεια της ανταρσίας του κατά του Θεού.

(π. Ιωάννης Μέγεντορφ, «Η Ορθόδοξη Εκκλησία», εκδ. Εν πλω, σ. 168-175)

<http://bit.ly/1ajaWj5>